
Regionalizmy kresowe w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie

MIROŚLAW DAWLEWICZ

Uniwersytet Wileński, Litwa,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4599-46700>

Vilniaus lenkų kilmės jaunimo sociolekto paribio regionalizmai

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – pristatyti ir panagrinėti Vilniaus lenkų jaunimo sociolekto regionalizmus. Straipsnyje nagrinėjami lenkų kalbos šiaurinio paribio tarnei būdingi regionalizmai ir dialektizmai. Pateikiamuose pavyzdžiuose daugiausia pasitaikė leksikos regionalizmų. Yra šiek tiek morfologijos (žodžių darybos ir kaitybos) ir fonetikos regionalizmų. Regionalizmai apima įvairias temines sritis. Respondentų pateiktų regioninių leksemų reikšmių analizė rodo, kad dalis jų pavartota pagrindinėmis regione vartojamomis reikšmėmis. Vis dėlto dažnai pasitaiko ir semantinių naujadarų, kurie vartojami perkeltine reikšme su stipria emocine išraiška.

Reikšminiai žodžiai: regionalizmas, šiaurinio paribio lenkų kalba, jaunimo sociolektas, Vilnius.

Borderline regionalisms in sociolect of Polish descent youth in Vilnius

Summary. The aim of the paper is introduction and analysis of regionalisms of Vilnian polish youth's sociolect. Regionalisms and dialectical forms that are typical of Polish language of the North–Eastern Borderlands were given to the study. In the given collection the most substantial group constitutes lexical regionalisms. Morphological (word–formative and inflectional) and phonetical regionalisms appeared in the lower range. They represent different theme range. The analysis of regional lexeme meaning, given by the respondents, revealed that a part of them were used in their main regional meaning. However, there are frequent examples of neosemanticism that are used in a metaphorical meaning with a severe emotional tone.

Keywords: regionalism, Polish language of the North–Eastern Borderlands, youth's sociolect, Vilnius.

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie oraz analiza nazw o charakterze regionalnym w socjolekcie młodzieży pochodzenia polskiego w Wilnie, nieznanymi gwarze uczniowskiej i studenckiej w Polsce¹. Są to regionalizmy i dialektyzmy typowe dla północnokresowej odmiany polszczyzny, użyte przez młodzież w znaczeniu metaforycznym.

W niniejszym opracowaniu stosuję termin *regionalizm* w sensie szerokim. Za *regionalizmy kresowe* uznaję te środki językowe (fonetyczne, morfologiczne, leksykalne), które nie są składnikami współczesnego języka ogólnopolskiego, są powszechnie znane na obszarze dawnych kresów wschodnich, ale nie zawsze ograniczone wyłącznie do tego terenu (występujące również niekiedy na terytorium Polski etnicznej). Nie rozgraniczam tutaj zatem regionalizmów i dialektyzmów, gdyż granica między nimi, zwłaszcza na tym terenie, jest płynna.

Jest to zgodne z praktyką wielu badaczy polszczyzny północnokresowej, którzy stosują termin *regionalizm kresowy* wymiennie z terminami *cecha kresowa*, *element kresowy*, *zjawisko kresowe*², mając na myśli elementy językowe, których zasięg w zasadzie (choć nie wyłącznie) jest ograniczony do polszczyzny kresowej. W starszych opracowaniach i słownikach posługiwano się również terminem *provincializm*, który obecnie ma nacecho-

1 Prezentowany artykuł stanowi opracowanie nawiązujące do wcześniej prowadzonych badań autora nad socjolektem młodzieżowym w Wilnie [zob. Dawlewicz, 2000]. Zgromadzony materiał językowy pochodzi z lat 1997 oraz 2014. Mimo pewnej chronologicznej różnicy, zmian w słownictwie jest niewiele. Materiał wykazuje znakomitą stałość i zwartość gwary młodzieżowej na terenie Wilna i Wileńszczyzny, w którym wyłoniła się warstwa słownictwa regionalnego. Badania objęły stosunkowo zwarte środowisko młodzieży polskiej – uczniów szkół średnich oraz studentów polonistyki uczelni wyższych w Wilnie, jego stałych mieszkańców. Ankieta badawcza sporządzona została na podstawie siatki *Słownika gwary studenckiej* [Kaczmarek, Skubulanka, St. Grabias, 1994], zmodyfikowanej i dostosowanej do warunków i realiów życia szkolnego.

2 Por. E. Koniusz, *Z problematyki badań kresowych cech językowych w utworach J. I. Kraszewskiego*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, pod red. I. Bajerowej, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Wrocław 1986, s. 65; Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa–Kraków 1993, s. 329; B. Nowowiejski, *Kresowizm – co to takiego?*, [w:] *Wilno i Kresy północno-wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994*. T. III, *Polszczyzna kresowa*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego, Białystok 1996, s. 43–61 i in.

wanie ujemne i w związku z tym nie jest stosowany przez współczesnych językoznawców.

1. Regionalizmy fonetyczne³

W analizowanym materiale słownikowym znalazły się przykłady reprezentujące kilka typowych dla Wileńszczyzny regionalnych cech fonetycznych.

1.1. Refleksy akania w pozycji przedakcentowej

Ślady najbardziej typowej dla kresów północnych cechy fonetycznej, czyli akania, tj. występowania *a* na miejscu nie akcentowanego *o* lub *e*, są nieliczne. W zebranych materiałach pojawiają się przykłady tego zjawiska tylko w pozycji przedakcentowej w śródgłosie kilku wyrazów, por.:

kałtuny ‘kołtuny – włosy długie zmierzwione, kudły’ – wyrazu użyto na określenie włosów.

paruka ‘peruka’ – określenie włosów. Zjawisko z zakresu wokalizmu nacechowanego regionalnie – *a* zamiast *e*.

rahotać//rehotać ‘rechotać – śmiać się głośno i długo’ – wyrazu użyto w znaczeniu ‘śmiać się, chichotać’. W dialekcie północnokresowym pod wpływem błr. *rahatać*.

1.2. Redukcje *e* do *i*, *y* w pozycji poakcentowej

Inny proces związany z akaniem, który znalazł odzwierciedlenie w moim materiale językowym, to podwyższenie artykulacji i zwężenie samogłosek w pozycji nie akcentowanej, czyli redukcja *e* do *i/y*. Przejście *e>i/y* w pozycji poakcentowej widoczne jest w jednej kategorii morfologicznej, tj. w M. lmn. rzeczowników męskich i żeńskich miękkotematowych, np.:

gruszy ‘grusze’ – użyto na określenie piersi kobiecych, biustu

kaloszy ‘kalosze’ – określenie butów dużego rozmiaru, lakierek.

3 Przy analizie regionalizmów opieram się na *Słowniku regionalizmów* zawartym w obszernej monografii Z. Kurzowej [KurzJPW, 1993]; opracowaniu J. Riegera, I. Masojć, K. Rutkowskiej, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* [SPGL, 2006]; pracy H. Turskiej [TurOP, 1982, s. 19–121]; pracy J. Mędelskiej [Męd, 1993]; *Słowniczku dyferencjalnym współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego* [BartMęd, 1995]; monografii B. Dwilewicz [Dwil, 1997]; artykułach: J. Riegera, *Słownictwo „wileńskie” ze zbioru Leonarda Jaszczanina dziś* [Jaszczanin, 1996]. Przy opisie niektórych regionalizmów pomocny był też *Słowniczek wyrazów gwarowych* [Bielikowicz, 1987, s. 169–186].

gaci ‘gacie’ – użyto na określenie spodni.

łapci ‘łapcie’ – respondenci użyli nazwę na określenie nóg oraz butów dużego rozmiaru.

połędwicy ‘połędwice’ – określenie pośladków, tylnej części ciała.

sopli ‘sople’ – określenie rzadkich, cienkich włosów.

tańcy ‘tańce’ – wyraz użyto na określenie dyskoteki.

szakali ‘szakale’ – określenie rąk.

badyli ‘badyle’ – rzadkie, cienkie włosy.

Formy regionalne pojawiły się tu na przemian z postaciami ogólnopolskimi (np.: *łapci*/*łapcie*, *kalosze*/*kaloszy* itd.).

Zjawisko to mocno zaznaczyło się w fonetyce i fleksji dialektu północno-kresowego XVI–XVIII w. [por. KurzJPW, 1993, s. 230] i powstało na podłożu białoruskim. Trwanie wymienionych postaci w dobie obecnej wspiera prawdopodobnie oddziaływanie systemu fonetycznego języka rosyjskiego [por. Męd, 1993, s. 62–63].

1.3. Wahania *ɣ/g*

Zjawisko zachwiania regularności w występowaniu *g* oraz *h*, występujące nierzadko w gwarach polskich na Wileńszczyźnie pod wpływem białoruskim [por. KurzJPW, 1993, s. 235], w moim materiale jest reprezentowane tylko przez jeden przykład, por.:

hrabli /**grabli** ‘grabie’ – określenie rąk oraz rzadkich zębów.

1.4. Mieszanie zakresu występowania spółgłosek dźwiękowych i przedniojęzykowo – zębowych

Przykłady wahań w stosowaniu spółgłosek dźwiękowych i przedniojęzykowo – zębowych są sporadyczne. Mają one charakter leksykalny i dotyczą spółgłosek *š*: *s*, *š*: *ś*, por.

szkarpetki ‘skarpetki’ – wyrazu użyto na określenie męskich skarpet.

Forma z *š* zamiast *s* jest używana do dziś w gwarach polskich na Litwie [notują Dwił, 1997, s. 28; Zdaniukiewicz, s. 278].

szerść ‘sierść’ – wyrazu użyto w połączeniu wyrazowym *psiacza szerść* na określenie rzadkich cienkich włosów. Wyraz w archaicznej postaci fonetycznej wspartej wpływem wschodniosłowiańskim.

1.5. Artykulacja zmiękczonego tylnojęzykowego *χ*

Miękkie *-ch* w połączeniu *-chy* typowe dla Wileńszczyzny (na wzór białoruski wymawiane miękko [por. wymowę połączeń *-che*, *-chy* KurzJPW, 1993, s. 235; TurOP, 1982, s.19; SawMoch, 1990, s.57; Męd, 1993, s.70]) uważano tylko w jednym przykładzie, por.

łachi ‘łachy’ – ubranie, sztuka odzieży, zwłaszcza stara, zużyta – respondenci użyli wyrazu na określenie dziwnego i śmiesznego stroju.

2. Regionalizmy morfologiczne

2.1. Regionalne formacje słotwórcze

Godnych uwagi jest kilka formacji słotwórczych, charakterystycznych dla polszczyzny kresowej. W zebranych materiale językowym mało jest deminutywów, których występowanie w dużym nasileniu uważa się za cechę polszczyzny kresowej, więcej natomiast wystąpiło augmentatywów. Jedną z podstawowych przyczyn istnienia licznej kategorii zdrobnień i zgrubień jest wpływ języków białoruskiego i litewskiego, w których formacje tego typu występują masowo [por. Tekielski, s. 288; Dubicka, 1986, s. 72].

Wśród formacji zdrobniałych wyróżnia się grupa wyrazów utworzonych regionalnym (kresowym) wielofunkcyjnym formantem *-uk* (litewska postać *-ukas*), np.

– nazwy osobowe: **dzieciuk** ‘dziecko’ – formy tej użyto na określenie osoby młodej i niedoświadczonej.

dziaduk ‘dziadek’ – określenie starca.

– nazwy młodych zwierząt: **cieluk** ‘cielak’ – określenie osoby mrukiwej, małomównej.

– nazwy przedmiotów: **ćwiartuk** ‘ćwiartka’ – wyrazu użyto na określenie osoby małej, niskiej.

W przeciwieństwie do nielicznych deminutywów dość dużą grupę w badanym materiale leksykalnym stanowią augmentatywa. Na szczególną uwagę zasługują tu zgrubienia utworzone sufiksem *-un*, gdzie akcent pada zawsze na ostatnią sylabę. Tak, np.:

bałbatun ‘ten co bełkocze, prędko i niezrozumiale mówi; plotkarz, kłamacz’ – respondenci użyli tego wyrazu na określenie osoby gadatliwej, gaduły, kłótnika.

bladun ‘człowiek rozwiązły, rozpustny’ – nazwy użyto na określenie kobieciarza.

brechun ‘człowiek mówiący nieprawdę’ – wyrazu użyto na określenie osoby gadatliwej, gaduły, kłótnika.

kiłun ‘człowiek chory na przepuklinę’ – respondenci użyli nazwy na określenie mężczyzny, chłopca niezgrabnego, ociężałego.

lizun ‘człowiek, który się podlizuje’ – nazwy użyto na określenie ucznia, który się podlizuje nauczycielowi oraz osoby fałszywej, pochlebcy.

sikun ‘człowiek moczący się w łóżku, lub młody’ – respondenci użyli nazwy na określenie osoby młodej, niedoświadczonej.

taptun ‘człowiek, który drepce, stoi w miejscu’ – nazwy użyto na określenie małego, niskiego człowieka.

warczun ‘maruda’ – respondenci użyli tego wyrazu na określenie osoby mrukliwej, małomównej.

śmierdun ‘ten, co śmierdzi’ – użyto wyrazu w liczbie mnogiej *śmierduny* na określenie męskich skarpet, przeważnie brudnych i przepoconych.

Funkcją formantu *-un* (znanemu językowi białoruskiemu i litewskiemu) jest głównie tworzenie nazw wykonawców czynności, najczęściej nacechowanych ekspresywnie. Według H. Turskiej „... przyrostek *-un* zapewne pod wpływem białoruskim stał się w naszym dialekcie bardziej produktywny [...]. Być może jednak, że większość tych rzeczowników przejęto już w postaci gotowej z białoruskiego” [TurOP, 1982, s. 69]. Przytoczone wyżej przykłady potwierdzają ocenę H. Turskiej, gdyż prawie wszystkie omawiane wyrazy mają swoje odpowiedniki leksykalne w języku białoruskim lub rosyjskim (por. błr. *baubat’un* ‘ten, co bełkocze, prędko i niezrozumiale mówi; *brax’un* ‘szczekacz, łgacz’, *xad’un* ‘dobry pieruch; ten, co dużo chodzi’.

Prawdopodobnie zostały zatem przejęte bezpośrednio z tych języków, a nie utworzone sufiksem *-un* w dialekcie północnokresowym.

Sufiks *-ajła* tworzy ujemnie nacechowaną formację słowotwórczą **brechajła** (derywat odczasownikowy od *brechać* ‘kłamać’), której użyto na określenie osoby gadatliwej, gaduły, kłótnika.

Zarejestrowano tylko jeden przykład regionalnej formacji przymiotnikowej z sufiksem *-aczy*, por.:

psiaczy – wyrazu użyto w połączeniu wyrazowym *psiacza szerść* na określenie rzadkich cienkich włosów. Przymiotnik ten ma wyraźne białoruskie pochodzenie i do dziś jest używany w gwarach polskich na Litwie [por. KurzJPW, 1993, 254].

2.2. Regionalizmy fleksyjne

Rzeczownik

2.2.1. Wahania w zakresie rodzaju gramatycznego

Różnice w rodzaju gramatycznym rzeczowników są jedną z najbardziej charakterystycznych cech polszczyzny kresowej. W moim materiale przykłady tego zjawiska nie są liczne, por.

kartofla ‘kartofel, ziemniak’ – użyto na określenie szerokiego nosa. Bardzo wyrazisty regionalizm północnokresowy, wielokrotnie notowany w dialekcie północnokresowym w XIX i XX w. [por. KurzJPW, 1993,

- s. 256] w gwarach polskich na Wileńszczyźnie [por. Dwił, 1997, s. 40], a także w języku młodzieży polskiej na Litwie [Karaś, 1996, s. 65].
- klocka** ‘klocek’ – użyto na określenie osoby otyłej, ociężałej, potężnej budowy.
- szufel** ‘szufla’ – określenie szerokiego nosa. Wyraz na kresach północnych występuje prawie wyłącznie w postaci męskiej.
- ścierwa** ‘ścierwo’ – użyto na określenie kobiety dziewczyny złego prowadzenia się. Raczej zapożyczenie rosyjskie (por. *stierwa*), ze względu nie tylko na postać formalną, ale i znaczenie wyrazu niż forma żeńska powstała na skutek akania.

2.2.2. Mianownik liczby mnogiej rzeczowników

W mianowniku lm. rzeczowników męskich i żeńskich miękkotematowych występuje końcówka *-i / -y*, która ma tu podłoże fonetyczne:

- gruszy** ‘grusze’ – użyto na określenie piersi kobiecych, biustu.
- kaloszy** ‘kalosze’ – określenie butów dużego rozmiaru, lakierek.
- gaci** ‘gacie’ – użyto na określenie spodni.
- łapci** ‘łapcie’ – respondenci użyli nazwę na określenie nóg oraz butów dużego rozmiaru.
- połędwicy** ‘połędwice’ – określenie pośladków, tylnej części ciała.
- sopli** ‘sople’ – określenie rzadkich, cienkich włosów.
- tańcy** ‘tańce’ – wyraz użyto na określenie dyskoteki.
- szakali** ‘szakale’ – określenie rąk.
- badyli** ‘badyle’ – rzadkie, cienkie włosy.

Czasownik

Na uwagę zasługują tu regionalne formy bezokoliczników na *-arc* charakterystyczne dla kresów północno-wschodnich, por.

- nażarc się** ‘nażreć się’ – użyto w znaczeniu ‘najaść, najeść się do syta’.
- tarć się** ‘trzeć’ – respondenci użyli wyraz w znaczeniu ‘tańczyć, potańczyć’.

Bezokoliczniki na *-arc* typu *tarć, darc* powstały niewątpliwie pod wpływem odpowiednich form białoruskich i litewskich. Drugim czynnikiem sprzyjającym powstaniu takich form mogła być analogia do form czasu przeszłego.

Takie formy infinitiwu odnotowano zarówno w gwarach polskich Wileńszczyzny, a także w języku współczesnej prasy wileńskiej [por. Męd, 1993, s. 128–129] i w języku młodzieży polskiej na Litwie [Karaś, 1996, s. 68].

3. Regionalizmy leksykalne

Na szczególną uwagę i omówienie zasługują regionalizmy leksykalne, które stanowią najliczniejszą grupę regionalizmów kresowych w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie.

Oto wykaz niektórych użytych przenośnie przez respondentów regionalizmów leksykalnych, odzwierciedlających różne dziedziny rzeczywistości pozajęzykowej oraz ich krótki opis:

ałkasz ‘pijak’ – użyto na określenie pijaka, osoby pijanej, lubiącej zaglądać do kieliszka. Wyraz dość często używany w polszczyźnie północnokresowej, zapożyczony z rosyjskiej gwary przestępczej, por. ros. *алкаш* [notuje Dwil, 1997, s. 113].

arbon ‘autobus’ – respondenci użyli wyrazu na określenie autobusu. Popularny środek transportu wśród mieszkańców, kursujący po Wilnie i okolicach w okresie przedwojennym i krótko po wojnie [notują Dwil, 1997, s. 113; Bielikowicz, 1987, s. 169]. Nazwa pochodzi od miejscowości Arbon w Szwajcarii, miejsca produkcji pojazdów [Rietmann, 2019].

bacia, baciok, baćka ‘ojciec’ – określenie ‘tś’. Utrwalone w polszczyźnie północnokresowej pod wpływem wschodniosłowiańskim. Por. ros. *баťка*, ukr. *bat’ko* ‘ojciec’ [notuje Dwil, 1997, s. 113; SPGL, 2006, s. 138].

bałachony ‘wierzchnie luźne okrycie, opończa (ubranie nieforemne, nie modne, podniszczone) – nazwę użyto w znaczeniu dziwnego i śmiesznego stroju [notuje Jaszczanin, 1996, s. 83; SPGL, 2006, s. 139].

bałbotać ‘mówić prędko, niezrozumiale, nie do rzeczy’ – respondenci użyli w znaczeniu plotkować [notują SPGL, 2006, s. 140; Jaszczanin, 1996, s. 83; TurOP, 1982, s. 75 – *bałbotać* ‘bełkotać’ – błr. *baubatać*].

bałdawieszka ‘gruba laska, kij niezagięty, pogardliwie – tępy umysł, człowiek ograniczony’ – użyto na określenie głowy głupca. Regionalna innowacja leksykalna [notują SPGL, 2006, s. 140; Jaszczanin, 1996, s. 83; Bielikowicz, 1987, s. 169 jako ‘polano, kij gruby’].

baton ‘długa, wąska bułka, bułka paryska, bagietka’ – użyto w liczbie mnogiej *batony* jako nazwy biustu, piersi kobiecej. Ros. *baton* ‘bułka, paryska, bagietka’.

blin ‘rodzaj naleśnika’ – respondenci użyli wyrazu na określenie szerokiego nosa. Z ros., błr. *blin* [notuje KurzJPW, 1993, s. 335; SPGL, 2006, s. 145].

brechać ‘łgać, kłamać’ – użyto w znaczeniu mówić, powiedzieć coś, zmyślać, fantazjować, opowiadać rzeczy nieprawdziwe [SPGL, 2006, s. 150; TurOP, 1982, s. 75 notuje *brechać* ‘szczekać’ – błr. *brachać*; KurzJPW, 1993, s. 338 – błr. *brachać*, ukr. *brechaty* ‘szczekać, kłamać’].

- bulba** ‘kartofel, ziemniak’ – użyto w znaczeniu ‘szeroki nos’. Wyraz znany całym kresom [por. KurzJPW, 1993, s. 339; SPGL, 2006, s. 153–154], gdzie występuje pod wpływem wschodniosłowiańskim: ukr. dial. i błr. *bul’ba* ‘kartofel’.
- bułka** ‘bochenek’ – respondenci użyli wyrazu w liczbie mnogiej *bułki* jako nazwy tylnej części ciała, pośladków. Kalka semantyczna właściwa z języków wschodniosłowiańskich błr., ros. *bułka* ‘bochenek’ [notują KurzJPW, 1993, s. 339; SPGL, 2006, s. 154; BartMęd, 1995, s. 24; Bielikowicz, 1987, s. 170 – *bułka chleba* ‘bochenek chleba’].
- burbulować** ‘burczeć, gderać, zrzedzić’ – użyto w znaczeniu mówić, powiedzieć coś [Dwil, 1997, s. 114 notuje w znaczeniu ‘rozrabiać’; Jaszczanin, 1996, s. 85 – ‘burczeć, gderać, zrzedzić’; SPGL, 2006, s. 154–155 jako ‘burczeć pod nosem, narzekać, zrzedzić’].
- cieluszka** ‘cielak’ – określenie kobiety, dziewczyny z zabarwieniem dodatnim [notują Jaszczanin, 1996, s. 85; Dwil, 1997, s. 114 jako *cieluszka* ‘młoda krówka’; Bielikowicz, 1987, s. 171 – *ciałuszka* ‘cielak’; SPGL, 2006, s. 162].
- cygaretką** ‘papieros’ – respondenci użyli wyrazu w liczbie mnogiej *cygaretki, cygarety* na określenie papierosów. Użycie przestarzałe lub kalka semantyczna właściwa z ros. *sigarietka* ‘cygaretką’ i ‘papieros’ [notują SPGL, 2006, s. 164–165; BartMęd, 1995, s. 26].
- drystać** ‘mieć biegunkę, brudzić’ – użyto w znaczeniu ‘załatwiać potrzebę fizjologiczną’ [notuje SPGL, 2006, s. 178 jako ‘mieć biegunkę – o zwierzętach domowych’].
- dubina** ‘człowiek ograniczony umysłowo, mało bystry’ – użyto wyrazu na określenie człowieka głupiego, tępego, ograniczonego, nienormalnego umysłowo [notuje Dwil, 1997, s. 115]. Por. ros. *dubina* ‘gruby kij, pałka, drągal; pała, zakuty łeb’.
- dyłda** ‘człowiek zbyt wysokiego wzrostu, o nieproporcjonalnej budowie, w ruchach niezgrabny’ – respondenci użyli wyrazu na określenie wysokiego człowieka, jednocześnie chudego [notuje SPGL, 2006, s. 182; Jaszczanin, 1986, s. 87]. Por. ros. *dyłda* ‘dryblas, drągal, tyka’.
- hadota** ‘obrzydliwy, wstrętny, paskudny’ – respondenci użyli wyrazu na określenie kobiety, dziewczyny brzydkiej, nieatrakcyjnej. Jest to derywat od przymiotnika *hadki, hadliwy*, rejestrowanego w wielu pracach [por. KurzJPW, 1993, s. 359; Bielikowicz, 1987, s. 173]. Por. błr. *hadki* i *hadlivi*, ros. *gadki*.
- hultaj** ‘próżniak, leniuch’ – użyto na określenie ucznia, który się nie uczy, nie odrabia lekcji. Pożyczka ruska od XVI w., ukr. *hultjaj* ‘leń, włóczęga’. W polszczyźnie północnokresowej znaczenie ‘próżniak’ rozpo-

- wszechniło się pod wpływem błr. *hul'tjaj* 'leń' [zob. KurzJPW, 1993, s. 363; SPGL, 2006, s. 203].
- kabak** 'monopol' – użyto na określenie restauracji [notuje KurzJPW, 1993, s. 365 – ros., ukr. *kabak* 'monopol, szynk'].
- kaban** 'wieprz' – nazwę użyto na określenie mężczyzny, chłopca z zabarwieniem ujemnym. Wyraz mocno zakorzeniony w dialekcie północno- i południowokresowym – błr., ros., ukr., *kaban* 'wieprz' [notują KurzJPW, 1993, s. 365–366; TurOP, 1982, s. 73; SPGL, 2006, s. 210; Dwil, 1997, s. 116; Bielikowicz, 1987, s. 174 notuje zdrobnienie *kabańczyk*].
- kałamaszka** 'lekki wózek jednokonny, mniejszy od bryczki' – użyto na określenie auta, samochodu [notują KurzJPW, 1993, s. 367; SPGL, 2006, s. 212; Jaszczanin, 1996, s. 90; Bielikowicz, 1987, s. 174 jako 'wózek'].
- kłumpie** 'drewniaki' – respondenci użyli wyraz na określenie butów dużego rozmiaru. Jest to pożyczka z litewskiego *klumpės* 'drewniaki' [rejestruje wyraz SPGL, 2006, s. 223–224; Jaszczanin, 1996, s. 91].
- koczerga** 'pogrzebacz, ożóg' – nazwa długiego, dużego nosa. Wyraz dość często używany w polszczyźnie północnokresowej. Dawny regionalizm pochodzący z języków wschodniosłowiańskich błr. *kaćarha*, ukr. *koćerha*, względnie ros. *koćerga* 'pogrzebacz'. [rejestrują KurzJPW, 1993, s. 372; SPGL, 2006, s. 225; Bielikowicz, 1987, s. 174].
- kosa** 'warkocz' – użyto na określenie rodzaju fryzury. W dialekcie północnokresowym wyraz ten stanowi archaizm semantyczny podtrzymywany przez języki ruskie: błr. *kasa* i ros., ukr. *kosa* 'ts'. Wyraz rejestrowany w wielu pracach [zob. omówienie w KurzJPW, 1993, s. 374; SPGL, 2006, s. 231].
- kosy** 'zezowaty' – wyraz użyto na określenie oczu z zezem [notują SPGL, 2006, s. 232; Dwil, 1997, s. 117; Jaszczanin, 1996, s. 92; Bielikowicz, 1987, s. 175].
- kumpiak** 'szynka' – użyto w liczbie mnogiej *kumpiaki* na określenie tylnej części ciała, pośladków. Jest to pożyczka z litewskiego *kumpis* 'szynka'. Wyraz występuje również w języku białoruskim i rosyjskim dialektalnie jako *kumpjak* 'udziec wieprzowy, szynka' także 'biodro' [zob. KurzJPW, 1993, s. 380–381; SPGL, 2006, s. 243–244; Jaszczanin, 1996, s. 93].
- machlować** 'bajać, kłamać, fantazjować, łągać, zmyślać' – użyto w znaczeniu 'oszukiwać, kombinować, robić nielegalne interesy, sprytnie organizować' [notuje SPGL, 2006, s. 257–258; Jaszczanin, 1996, s. 95].
- majtki** 'spodnie męskie' – respondenci użyli wyraz na określenie spodek, slipów. W polszczyźnie północnokresowej rozszerzone znaczenie 'spodnie męskie' stanowi archaizm semantyczny podtrzymywany

- przez błr. *majtki* ‘spodnie’ [zob. KurzJPW, 1993, s. 386; SPGL, 2006, s. 259; Dwil, 1997, s. 103; Jaszczanin, 1996, s. 95].
- maszyna** ‘auto, samochód osobowy’ – ‘ts’. Wyraz dość popularny w polszczyźnie północnokresowej, rozpowszechniony pod wpływem ros. *maszyna* ‘ts’ [por. SPGL, 2006, s. 262; Dwil, 1997, s. 118].
- mogilnik** ‘cmentarz’ – użyto w tym samym znaczeniu. W dialekcie północnokresowym – białorutenizmy: *mahilnik*, *mohilnik*, *mohiłki* ‘cmentarz’ [notują KurzJPW, 1993, s. 388; SPGL, 2006, s. 266; Dwil, 1997, s. 118; Jaszczanin, 1996, s. 96].
- ryży** ‘rudzy’ – określenie mężczyzny, chłopca rudowłosego. Wyraz mało używany w polskim języku literackim, ma w polszczyźnie raczej charakter potoczny. W dialekcie północnokresowym używany pod wpływem wschodniosłowiańskim: ros. *ryżyj* ‘czerwonożółty’, błr. *ryży*, ukr. *ryżyj* ‘ts’ [por. KurzJPW, 1993, s. 425].
- szakali** ‘patyki, szczapki’ – użyto na określenie rąk. Regionalizm pochodzi z lit. *šakalys* ‘łuczyno, szczapka, polano’, względnie błr. *šakali* ‘szczapki’ [notuje KurzJPW, 1993, s. 435; Jaszczanin, 1996, s. 104; Bielikowicz, 1987, s. 182 rejestruje zdrobnienie *szakaliki* ‘cienkie polanka, patyki’].
- tranty** ‘odzież stara, łachmany’ – wyrazu użyto na określenie odzieży, ubrania, garderoby. [notują Jaszczanin, 1996, s. 106; Bielikowicz, 1987, s. 183 jako ‘szmaty’].
- trapka** ‘ścierka’ – wyrazu użyto w znaczeniu gąbki do wycierania tablicy [notuje SPGL, 2006, s. 400; Bielikowicz, 1987, s. 183]. Ros. *triapka* ‘szmata, szmatka, gałgan’.
- trepacz//trzepacz** ‘pleciuch, papla, paplacz’ – określenie osoby gadatliwej, gaduły, kłótnika. Ros. *triepacz* ‘ts’.
- truchlaci** (derywat od *truchlak*) ‘zbutwiały kawał drewna’ – określenie starca, staruszki. [notuje Jaszczanin, 1996, s. 106]. Por. ros. *truchlawyj* ‘zbutwiały, spróchniały, przegniły, zmurszały’.
- wieczorynka** ‘zabawa wieczorna na wsi’ – respondenci użyli nazwy na określenie przyjęcia połączonego z tańcem i pićm alkoholu. Błr. *večarynka*, ukr. *večorynka*, ros. *večerinka*. [notują KurzJPW, 1993, s. 447; SPGL, 2006, s. 414; Dwil, 1997, s. 123].

W przedstawionym zbiorze regionalizmów kresowych w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie największą grupę stanowią regionalizmy leksykalne. W mniejszym zakresie wystąpiły tu regionalizmy morfologiczne (słowotwórcze i fleksyjne) oraz fonetyczne.

Reprezentują one różne kręgi tematyczne. Wyrazistą grupę tworzą nazwy Części ciała oraz określenia *Cech fizycznych*, np. *kaczan* ‘głowa’, *kruczki*, *szakali* ‘ręce’, *kumpiaki*, *bułki* ‘tylna część ciała’ itd.

Trzon elementów regionalnych w socjolekcie młodzieży wileńskiej stanowią przede wszystkim zapożyczenia z języków wschodniosłowiańskich: z języka rosyjskiego, białoruskiego i ukraińskiego. Ponadto wystąpiło tu kilka archaizmów semantycznych, np. *kosa*, *majtki*.

Zdecydowanie mniejszą grupę tworzą regionalizmy pochodzenia litewskiego. Odnotowano tu m.in. przykłady: *klumpie*, *kumpiaki*, *szakali*.

Analiza podanych przez respondentów znaczeń leksemów regionalnych ujawniła, że część z nich została użyta w ich podstawowym regionalnym znaczeniu. Częste są jednak i przykłady neosemantyzmów, użyte w znaczeniu metaforycznym o silnym zabarwieniu emocjonalnym.

Użycie dużej liczby regionalizmów świadczy o tym, że w dobie obecnej mowa mieszkańców Wilna wykazuje wciąż swoiste, lokalne cechy leksykalne. Przykłady użycia regionalizmów wskazują, że są one w pełni żywotne. Z drugiej zaś strony, regionalizmy te nabrały charakteru ponadregionalnego, są wykorzystane współcześnie przez młodzież wileńską w pewnym stopniu w celach zamierzonej stylizacji i używane z zabarwieniem żartobliwym bądź też obelżywym.

Rozwiązanie skrótów źródeł

BartMęd – Bartwicka Halina, Mędelska Jolanta, *Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz 1995.

Bielikowicz – *Słowniczek wyrazów gwarowych*, [w:] Stanisław Bielikowicz, *Gawędy Wincuka Dyrwana. Fanaberii ciotki Onufrowej*, Olsztyn 1987, s. 169–186.

Dwil – Dwilewicz Barbara, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa 1997.

Jaszczanin – Rieger Janusz, *Słownictwo „wileńskie” ze zbioru Leonarda Jaszczanina dziś*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, Tom 1. *Studia i materiały*, Warszawa 1996, s. 79–109.

KurzJPW – Kurzowa Zofia, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa–Kraków 1993.

Męd – Mędelska Jolanta, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz 1993.

SPGL – Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa 2006.

TurOP – Turska Halina, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t.1, pod red. J.Riegera i W.Werenicza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, s. 19–121.

SawMoch – Sawaniewska–Mochowa Zofia, *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Warszawa 1990.

Inne skróty

błr. – białoruski

ros. – rosyjski

ukr. – ukraiński

Bibliografia

Dawlewicz Mirosław, *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie. Na podstawie badań ankietowych*, Warszawa 2000.

Dubicka Barbara, *Niektóre odrębności słowotwórcze polszczyzny wileńskiej*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 4, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1986, s. 71–79.

Kaczmarek Leon, Skubalanka Teresa, Grabias Stanisław, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin 1994.

Karaś Halina, *Uwagi o błędach fleksyjnych w języku studentów polonistyki wileńskiej*, „Poradnik Językowy”, z. 9, Warszawa 1996, s. 63–70.

Koniusz Elżbieta, *Z problematyki badań kresowych cech językowych w utworach J. I. Kraszewskiego*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, pod red. I. Bajerowej, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Wrocław 1986.

Nowowiejski Bogusław, *Kresowizm – co to takiego?*, [w:] *Wilno i Kresy północno-wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994*. T. III, *Polszczyzna kresowa*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego, Białystok 1996, s. 43–61.

Rietmann Alfred, *W oparach diesla. Szwajcar w Wilnie, 1937–1940*, Warszawa 2019.

Tekielski Krzysztof, *Gwarowa polszczyzna okolic Podbrzezia i Niemenczyna na Wileńszczyźnie*, „Język Polski”, LXII, z. 4–5, s. 283–293.

Sawaniewska–Mochowa Zofia, *Regionalne cechy fonetyczne potocznej polszczyzny północnokresowej XIX w. w „Podręczniku” Jana Karłowicza*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 4, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 37–70.

Zdaniukiewicz Alojzy, *Charakterystyka konsonantyzmu gwar wileńskich*, „Język Polski”, LXII, z. 4–5, s. 270–282.